

ОСОБЛИВОСТІ АРГУМЕНТАЦІЇ У «ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ ТРИЛОГІЇ» ЮРІЯ ЛИПИ

Об'єктом цієї наукової розвідки стали книги «Всеукраїнської трилогії» Юрія Липи («Призначення України», «Розподіл Росії» та «Чорноморська доктрина»), написані між 1937 та 1942 роками. Предметом – особливості аргументації висунутих публіцистом ідеологічних установок, в істинності яких він намагається переконати читача, та риторичний потенціал цієї аргументації.

Наукова розвідка передбачає чітку мету: прояснення специфіки використання риторичних технологій Юрієм Липою, розуміння, які цілі переслідує публіцист і якими способами їх досягає. Це дозволить зробити висновок про етичність публіциста по відношенню до читача, про його вміння переконувати чесними методами. Актуальність поставленої проблеми полягає в тому, що, як творчий, так і журналістський доробок Юрія Липи зараз малодосліджені, тому проведена розвідка зможе пролити світло на особливості письма та мислення одного з найбільших вітчизняних геополітиків початку ХХ століття.

Класична гуманітарна традиція розглядає поняття «риторика» і «аргументація» як близькі, синонімічні, іноді зовсім тотожні. Недарма серед численних визначень риторики є такі, що цілком оперті на поняття аргументу: «Риторика – це пошук адекватних аргументів для доведення певної точки зору і майстерність їх презентації» [8, 23]. Або визначення аргументу через його роль в ораторському виступі: «Аргумент – це твердження, підпорядковане завданням впливу. Відповідно аргументацією називають процес переконування, розгортання доказів на підтримку тези» [8, 30].

Аргумент не є річчю, однаково доцільною у всіх промовах чи виступах, він ефективний тільки у взаємозв'язку з іншими аргументами та емоційно

забарвленими елементами, спрямованими на переконання чітко окресленої аудиторії. Тобто аргумент завжди повинен відповідати комунікативній ситуації, в якій використовується. Якщо ж говорити про систему аргументів у виступі, то вона «полягає у встановленні зв'язку між ознаками належності до класу об'єктів і результатом: атрибутивність (вказівка на ознаку) – каузальність (визначення причинних залежностей) – телеологічність (визначення мети) – перформативність (спонука до дії)» [8, 30]. Згадану систему в Юрія Липи можна чітко продемонструвати на таких висловлюваннях:

1. Україна не має іншої долі, як стати незалежною (атрибутивність), бо вберегла впродовж століть свою ідентичність та продовжувала розбудовувати свою політику (каузальність), як наслідок, свідомі українці повинні прискорити здобуття Україною незалежності (телеологічність), тому всім лідерам громадської думки потрібно проявити свідомість й очолити національно-визвольні змагання (перформативність);

2. Пантелеймон Куліш, інтелігент XIX століття, був поражцем, відступником (атрибутивність), бо він відмовився стати органічним лідером, продовжувачем національних традицій (каузальність), як наслідок, така політика відтягнула здобуття Україною незалежності (телеологічність), тому, шановні читачі, не продовжуйте лінію Пантелеймона Куліша, бо так ніколи не реалізується призначення України (перформативність).

Однак одним із найслабкіших місць в наведених розмірковуваннях є атрибутивна ознака (вона ж – велике посилення силогізму), яка вказується Юрієм Липою дуже суб'єктивно; є не стільки логічно чи емпірично обґрунтованою, скільки виражає переконання самого публіциста. Так, Юрій Липа вважає, що Пантелеймон Куліш є відступником через самозамикання й переосмислення історії України; публіцист звинувачує літератора в тому, що останній робить спроби зберегти українську ідентичність на своєму хуторі, а не активно відстоює національні інтереси в політичній сфері [4, 171]. Разом із тим, Юрій Липа майже не згадує про досягнення Пантелеймона Куліша та інтелігенції того часу, вириваючи всіх діячів із культурного середовища XIX століття й оцінюючи кризь призму потреб середини XX-го. Аргументація стосовно неухильного руху України до незалежності є взагалі алогічною, бо ґрунтується на сліпій вірі публіциста у незмінність української раси [4, 138].

Якщо підходити до розгляду теорії аргументації з точки зору її історичного становлення, то фундамент цієї теорії закладають так звані універсальні та неуніверсальні аргументи. І ті, й інші по-різному присутні в книгах «Всеукраїнської трилогії».

Під універсальною аргументацією слід розуміти, з одного боку, використання логічних операцій, а з іншого – звернення до досвіду (емпіричність). Оскільки пізнавати геополітичні концепції емпіричним шляхом майже неможливо, окрім як вивчати поодинокі факти, то Юрій Липа найбільше послуговується логічними операціями. І з кожною новою книгою трилогії кількість та якість логічних узагальнень зростає. Під неуніверсальною аргументацією розуміємо звернення до традицій, авторитетів, інтуїції, віри, здорового глузду, смаку аудиторії. Ця аргументація для публіциста є більш плідною, ніж універсальна, що буде продемонстровано нижче.

Особливістю універсальної аргументації Юрія Липи є те, що він використовує прямі докази для підтвердження макропропозицій і майже не використовує непрямих. Тобто, постійно підбирає такі аргументи, з яких після узагальнень (або в результаті маніпуляції) випливає потрібний висновок. Непрямі докази [2, 63] – від зворотного – не використовуються взагалі. Риторика книг трилогії організована таким чином, що публіцист розгортає перед читачем істинні тези, які не потребують зіставлення з іншими, потенційно неістинними. Однак ці істинні тези, при глибшому розгляді, виявляються суб'єктивно-оцінними та аргументовані вибірково.

Під час універсальної аргументації Юрій Липа найчастіше вдається до дедуктивного способу розгортання думки. Узагальнюючи посилення оцінної природи, він формує оцінні висновки вищого порядку. Слід наголосити саме на оцінності, оскільки описовість у «Всеукраїнській трилогії» посідає другорядну роль і використовується виключно як фактологічне підґрунтя. Більш того, із описових конструкцій неможливо за допомогою чистої логіки перейти до оцінних тверджень [2, 152], які становлять основу всієї публіцистики досліджуваного автора.

Дедуктивний спосіб розгортання думки більш дієвий у порівнянні з індуктивним, бо сприймається легше. Саме тому ним послуговувалися середньовічні філософи і теологи, роль яких Юрій Липа як послідовник неobaroko вирішив взяти на себе: «І для того, – пише І. Б. Івін, – щоб переконати будь-кого, що Бог є в своїй сутності доброту, що людина –

його подоба і що в світі панує божественний порядок, дедуктивне розмірковування, яке виходило з кількох загальних принципів, підходить набагато більше, ніж індукція та емпірична аргументація» [2, 73].

Дедуктивні способи розгортання думки характеризуються різними способами викладу інформації. Зокрема концентричним, спіральним, контрастним, асоціативним, логічним, історичним, тощо. Аби не вдаватися в деталі кожного, скажемо, що Юрій Липа найбільш послуговується спіральним та пунктирним способами. Перший передбачає багаторазове згадування однієї й тієї ж думки, але щоразу збагаченою новою інформацією. Другий – пунктирний – «розгортання тези шляхом членування її на відносно незалежні рівнозначні частини, які наприкінці знову об'єднуються в тези» [7, 59]. Найчастіше ці два способи використовуються Юрієм Липою в поєднанні, що, зрештою, є нормальним явищем для дедуктивного розгортання думки. Спершу оратор постулює тезу, яку потрібно буде довести. «Далі йде основна частина міркування – розвиток тези, її обгрунтування, доказ або спростування. Саме тут застосовуються різні аргументи. Коли тезу достатньо роз'яснено та аргументовано, робиться висновок, що підтверджує або спростовує тезу, котра була висунута на початку» [10, 70]. Такий порядок присутній в усіх частинах «Всеукраїнської трилогії». Подекуди тези формулюються в перших есеях частин, упродовж частин вони аргументуються спіральним чи пунктирним чином, і наприкінці підсумовуються. Наприклад: «Відчуття своєї раси як живого організму є очевидне. Сучасний українець не задумується навіть над тим, чому може він поклатися на швидку свідомість і українське національне зорганізування скрізь там, де є расові більші чи менші групи, чи то в югослов'янській Бачці, чи в далекосхідній Приамурщині» [4, 97]. Процитований фрагмент належить до третьої частини «Призначення України». Напівжирним в цьому випадку виділено концепти, сформульовані й достатньо глибоко обгрунтовані в першій частині книги. Зокрема, в есеях «Маневри українських мас» та «Велика втеча Москви».

Крім того, дедукція викладу Юрія Липи має накопичувальну здатність. Тобто в першій книзі трилогії можуть доводитися тези, які в подальших книгах не піддаються сумніву і самі стають аргументами. Наприклад, так сталося з тезою про надважливу геополітичну роль України. В «Призначенні України» вона доводилася через апостольство Києва, зручний клімат, вигідні транспортні розв'язки, особливості населення тощо.

В «Чорноморській доктрині» ця теза стала аргументом для доведення іншої – тільки Україна та її лідери здатні організувати всі країни Східної Європи. Якщо вірити дослідниці Н. А. Колотілової, такий метод аргументації називається «ланцюговим» [3, 67].

Індуктивна аргументація у «Всеукраїнській трилогії» майже не використовується. І на це є кілька причин. По-перше, індукція передбачає сумнів: «Зазвичай у дослідника вже є припущення, не досить зрозуміле передчуття відкриття, але суворі умови наукової логіки застерігають його від скороспілих висновків» [10, 70]. У Юрія Липи немає жодних сумнівів у тому, що він говорить; викладені ним ідеологічні установки слід сприймати виключно як істинні. По-друге, індуктивна аргументація є мало прив'язаною до фактажу (історичного, соціального, тощо), який публіцист подекуди використовує як аргументи на підтвердження тези. Відтак цей тип універсальної аргументації не підходить Юрію Липі, оскільки не забезпечує достатню реалізацію комунікативних стратегій.

Неуніверсальна аргументація найширше представлена зверненням до авторитетів. «Аргумент до авторитета – це посилання на думку чи дії особи, яка прекрасно зарекомендувала себе в даній сфері своїми судженнями чи вчинками» [2, 115]. Авторитети в книгах Юрія Липи можна умовно поділити на два типи. Перший – соратники (науковці, публіцисти, політики тощо), які підтверджують ідеологічні установки публіциста; другий – історичні постаті, які можуть слугувати взірцем для читача. Так, ідеологічна установка, що експансія на південь є найбільш вигідним напрямком розвитку для України, підкріплюється прикладами успішних походів князя Святослава та імператора Евпатора, зовнішньою політикою Богдана Хмельницького, Івана Байди-Вишневецького тощо.

Увага до неуніверсальної аргументації через традицію є свідомо послабленою. Юрій Липа вважав, що сучасна українська традиція потребує кардинального переосмислення, оскільки не сприяє побудові міцної держави. Постійне наголошування на військових поразках та політичних провалах [1, 14], як це робиться більшістю громадських діячів, повинне бути заміненим на маніфестацію досягнень. Така радикальність публіциста є ще одним поясненням критики інтелігентів XIX століття, які продовжували закладену попередниками лінію; ця радикальність стала передумовою критики кола політиків, згуртованих навколо Дмитра Донцова. Єдиними традиціями, які Юрій Липа визнає за державотворчі,

є традиції осілого хліборобства [4, 88], воєнної лицарськості [4, 148], колективної дії [4, 220] та расової моральності [4, 147].

Іншою впливовою гілкою неуніверсальної аргументації є апеляція до здорового глузду. «Здоровий глузд можна приблизно охарактеризувати як загальне, притаманне кожній людині відчуття істини й справедливості, набуте із життєвим досвідом» [2, 137]. Юрій Липа використовує цей тип аргументації заради схвалення аудиторією дій, слова на позначення яких мають яскраву конотацію: завоювання – підкорення, розвиток – занепад, успіх – невдача, тощо. Змінюючи акценти та наводячи приклади із соціального досвіду, публіцист надає звичним словам нового значення, від чого негативні за конотацією вирази перетворюються на нейтральні чи позитивні. Наприклад, українська раса постійно проводила *завойовницькі дії*, розширяючи свої етнічні кордони на Кавказ, і це, на думку публіциста, не було *підкоренням* царській політиці переселення [6, 19]. Або події 1917-го року не були *програшними* для України, бо *згуртували* расу в її прагненні до волі [4, 19]. Така апеляція є одним з механізмів зміни традиції через маніпуляцію. Крім того, опертя на здоровий глузд дозволяє робити припущення на майбутнє, будувати перспективи, які Юрій Липа дуже добре прописує в «Чорноморській доктрині» [6, 35-36]. А сама можливість прогнозування вигідно відрізняє аргументацію через здоровий глузд від простої констатації безсумнівних для аудиторії речей.

Неуніверсальна аргументація включає в себе й чуттєві докази, які поділяються на погрози та обіцянки, які «безпосередньо пов'язані з емоціями та потребами людини» [9, 22]. Емоції, в свою чергу, виникають не як реакція людини на ситуацію, а як оцінка людиною своєї готовності для задоволення потреб чи зміни ситуації. Власне, Юрій Липа цю готовність намагається зародити та посилити. Його погрози зводяться до страху втрати джерела задоволення біологічних, соціальних та інформаційних потреб у випадку програшу національних ідей. А обіцянки – до неминучості здобуття Україною незалежності, що, в свою чергу, є найбільшим бажанням українців та їх лідерів на час написання книг трилогії. Обіцянок в публіцистиці Юрія Липи більше, і вони носять фаталістичний характер, що зменшує сумнів аудиторії у правильності різких дій для досягнення прогнозованого успіху.

В результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що Юрій Липа буде свої книги на дедуктивному способі розгортання думки,

використовуючи при цьому спіральний та пунктирний способи викладу інформації. Таке поєднання забезпечує легкість розуміння ідей аудиторією та однозначність їх сприйняття, логічні переходи від одного оцінного розмірковування до іншого. Зрештою, універсальна аргументація забезпечує сприйняття книг «Всеукраїнської трилогії» як серйозного науково-публіцистичного дослідження й маскує відверто маніпулятивні прийоми. Використання неуніверсальної аргументації є фоновим і зводиться до посилення тих чи інших ідеологічних установок, провокування радикальних настроїв та заміни традиційних світоглядних концепцій за рахунок переосмислення досвіду аудиторії.

Якщо розглядати публіцистику Юрія Липи 1936-1944 років крізь призму поєднання всіх прийомів універсальної та неуніверсальної аргументації, то перед нами постають добре структуровані та непогано аргументовані тексти. Однак структура цих текстів містить в собі «білі плями» й характеризується неправильно побудованою деяких силіогізмів, а аргументація формується за рахунок вибіркового поєднання вигідних публіцисту ідей та фактів. Щоправда, це все непомітно без уважного вчитування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Воїн В.* Державницька молодь // Студентський вістник. – Прага, 1925. – № 5. С. 13-16
2. *Ивин А. А.* Риторика: Искусство убеждать. Учебное пособие. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 304 с.
3. *Колотилова Н. А.* Риторика: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 232 с.
4. *Луна Ю.* Призначення України. – К.: Фондація імені О. Ольжича, 1997. – 270 с.
5. *Луна Ю.* Розподіл Росії. – Л.: Інститут народознавства НАН України, 1995. – 150 с.
6. *Луна Ю.* Чорноморська доктрина. – О.: Український Чорноморський Інститут. Ч 13, 1942. – 157 с.
7. Ораторське мистецтво: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец. Видання друге / *Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова* та ін. За ред. проф. *Н. П. Осипової*. – Х.: Одісей, 2006. – 144 с.

8. *Павлюк Л. С.* Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація. – Л.: ПАІС, 2007. – 168 с.
9. *Хазагеров Г. Г., Корнилова Е. Е.* Риторика для делового человека: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 136 с.
10. *Чибісова Н. Г., Тарасова О. І.* Риторика: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 228 с.